

Крушельницкая: Крушельницкая К.Г. К вопросу о смысловом членении предложения // Вопросы языкознания. – 1956. – № 5. – С. 55-67.

Ломакович: Ломакович С.В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові: Дисертація ... д-ра філол. наук. 10.02.01 / Терноп. держ. пед. ін-т – Тернопіль, 1993. – 382 с.

Николаева: Николаева Т.М. Семантика акцентного выделения. – М.: Наука, 1982. – 104 с.

Spilnyk Tetjana. Der Einfluss der kommunikativen Merkmale auf die Bildung der Gradation zwischen den Teilen der zusammengesetzten Sätze. *Im Artikel wird die kommunikative Analyse der Satzreihen mit Gradation zwischen den Komponenten durchgeführt. Es wird festgestellt, dass in solchen Konstruktionen das Rema des ersten Teils das Thema des zweiten Teils wird. Es wird bewiesen, dass die Eigenart der kommunikativen Organisation der Gradationskonstruktionen in solcher Gestaltung besteht, wenn der Inhalt des zweiten Teils dem Kriterium der informativen Genüge entspricht, und der Inhalt des ersten Teils dem Kriterium der Notwendigkeit entspricht. Es ist möglich, im zweiten Teil der Gradationssatzreihe Thema und Rema zu tauschen. Der Remakomponent des zweiten Teils ist immer betont.*

Schlüsselwörter: Gradation, die kommunikative Organisation, Kriterien der Genüge und der Notwendigkeit, das Thema, das Rema.

РЕЦЕНЗІЇ

ЩЕ ОДИН КРОК ДО ПРОЧИТАННЯ ЗОРЯНОЇ КНИГИ.
Ewa Jakus-Borkowa. Polskie nazewnictwo kosmiczne (Opole:
Uniwersytet polski, 2004, 280s.)

Початки зацікавлень космосом сягають сотень і навіть тисяч років, однак лише активні космічні дослідження Всесвіту за

допомогою телескопів і космічних ракет спричинилися до активного вивчення назв космічних об'єктів – планет і їх супутників, зірок, сузір'їв, комет, астероїдів і т.п.

Два роки тому Наукове товариство Опольського університету (Польща) видало солідну книгу відомого у Польщі і цілій Славії ономаста Еви Якус-Боркової "Польське космічне назівництво", яка, за нашими даними, є лише другою у слов'янській ономастиці книгою, присвяченою вивченню космічної онімії. Першу книгу, присвячену аналізу цього ж класу онімів, понад 25 років тому опублікував російською мовою відомий український ономаст Юрій Карпенко "Названня зvezдного неба" (Москва, 1981, 181с.).

Об'єкти зоряного неба не одне століття чи навіть тисячоліття будили уяву спостерігачів своїм незвичайним розташуванням на небозводі, зміною своєї конфігурації і навіть поведінкою – появою і зниканням і т.п.

Космонімія, або найменування космічних об'єктів, як відомо, складалася віками. Вона виникла в результаті уважних спостережень за нашим небозводом ще давніми вавілонянами, персами, єгиптянами, індусами, а також народами майя в Середній Америці, ацтеків у Мексиці, давніх китайців та ін. Про глибоке вивчення зоряного неба, руху небесних світил нашими давніми предками свідчить хоча б той факт, що ще за кілька чи навіть кільканадцять століть до нової ери існували вражаюче точні дані про тривалість часових понять, будову Сонячної системи та ін. Так, давні єгиптяни ще в IV ст. до н.е. запровадили 365 денний сонячний рік (сьогодні він становить 365,5 дня). За даними одного з рукописів народу майя повне затемнення місяця відбулося 15.02.337р. Давні вавілоняни ще в III ст. до н.е. визначили найважливіші сузір'я і дали їм наймення

Рецензована книга Е.Якус-Боркової "Польське космічне назівництво" – це сучасне ґрунтовне ономастичне дослідження як загальноновживаних, так і спеціальних космонімів польської мови. Книга складається з двох розділів, перший з яких присвячений вивченню власне загальних (їх авторка називає *глобальними*) і народних космонімів, а другий – вивченню космічної хрематонімії. У першому й і другому розділах книги авторка виділяє ще окремі підрозділи. Так, у першому розділі авторка окремо аналізує *глобальну* (загальну) *космонімію* – назви головних об'єктів Сонячної системи і

космічну мікротопонімію, тобто назви окремих просторових об'єктів на територіях планет і їх природних супутниках, а також народну космонімію. У межах другого розділу своєї книги Е. Якус-Боркова ґрунтовно аналізує назви інструментарію для вивчення Всесвіту, тобто назви астрономічних інституцій, обсерваторій, приладів і апаратури для дослідження Космосу. Названі два розділи книги попереджено вступними увагами до вивчення космонімів, у якому дослідниця подає відомості про вивчення космосу різними народами світу ще задовго до нової ери, аналізуючи таким чином становлення та розвиток дотеперішньої космонімії. Авторка відзначає, що в історії астрономії прийнято виділяти чотири періоди розвитку досліджень Космосу і відповідно космонімії: 1) античний (до 500 р. н.е.), 2) середньовічний (від 500 до 1500р.), 3) період відродження (від 1500 до 1800р.), 4) сучасний (від року 1800 до наших днів). Останній період, на нашу думку, слід було б поділити ще щонайменше на два-три підперіоди. Окремий період у вивченні Космосу, напевно, починається з початку польотів космічних кораблів, міжпланетних зондів, створення космічних станцій і т.д.

Характерною ознакою для космічних об'єктів є те, що спершу вони дуже часто отримують числові або ж буквенно-числові символи, а щойно згодом (уже на конкурсній основі) отримують словесні назви. Числові назви-символи Е.Якус-Боркова, як і Ю. Карпенко, кваліфікує як власні назви.

Ми повністю погоджуємося з автором рецензованої праці, що за останні десятиліття розвиток астрономії та астронавтики, а разом з ними також онімії об'єктів Сонячної системи, а ще інструментарію для їх дослідження є вражаючим, однак науковий доробок у вивченні цього багатющого класу онімів є поки що дуже скромним. Більшість дотеперішніх публікацій про назви космічних об'єктів "вийшло з-під пера астрологів і астрономів та поміщені в журналах з астрономії, а ще в такого ж типу довідниках і енциклопедіях, яких в останні роки з'явилося в Польщі чимало. Це насамперед перекладні монографічні дослідження з англійської та німецької мов" (с.20). Похвально, що авторка часто наводить етимології астрономічних понять, що поглиблює дослідження, робить його більш доступним для широкого кола читачів

Власне об'єктом свого вивчення Е.Якус-Боркова обрала усі власні назви, пов'язані з космосом, які функціонують у польській мові незалежно від їх походження – власне польські назви, а також назви, що є різного типу чужомовними запозиченнями, які в більшій чи меншій мірі адаптувалися до системи польської мови. До космонімів авторка зараховує як назви самих об'єктів, що знаходяться в Сонячній системі (планет, їх супутників, зірок, сузір'їв, комет, галактик, туманностей і под.), тобто власне космоніми, так і назви злокалізованого на планеті Земля або в просторі інструментарію, призначеного для вивчення космічних об'єктів Космосу і Сонячної системи зокрема. Останні авторка називає космічними хрематонімами.

Складність дослідження космонімії, як слушно відзначає вчена, в тому, що їх кількість є практично необмеженою, а до того ж майже кожен місяць вивчення Всесвіту щоразу приносить нові лексеми, що мають пряме відношення до зростання числа об'єктів космічного простору. У першому розділі книги "Глобальне та народне назівництво сфери Космосу" авторка аналізує як польські, так і частково євро-американські космоніми, встановлюючи їх семантичні та структурні типи, що в певній мірі визначаються самим характером космічних об'єктів. Найбільше уваги дослідниця приділяє вивченню власне „глобальних” космонімів – назв планет і їх природних супутників, а також зірок, сузір'їв (насамперед поясу Зодіака), констеляцій, туманностей, галактик, комет, метеоритів, а ще встановлених на території планет і їх природних супутників просторових об'єктів. Крім офіційних назв космічних об'єктів, дослідниця ґрунтовно аналізує також діалектні назви тих космічних об'єктів, що видимі неозброєним оком. Як відомо, в народі чимало космічних об'єктів можуть мати по кілька чи навіть кільканадцять різних варіантів назв. Серед космонімів домінують старі утворення, що виникли природним способом, тобто придумані мешканцями певних країв, і які згодом усталилися в офіційному вжитку.

Аналізуючи назви планет, авторка подає також інформацію про розмір цих об'єктів, їх відстань від Сонця, а відповідно й тривалість одного їх оберта навколо Сонця та ін. Дослідниця детально аналізує критерії номінації планет і їх супутників. Важливо, що планети отримували свої назви від імен грецьких богів (*Марс, Юпітер, Сатурн* і т.п.), а їх супутники отримували свої назви від імен дітей

цих же богів, напр.: супутники Марса називаються— *Деймос* (гр. Deimos -“гроза”) і *Фобос* (гр. Phobos -“страх), так називалися діти бога Марса. Авторка наводить вельми цікаву інформацію про те, що задовго до відкриття астрономами супутників Марса, рівно на 151 рік раніше англійський письменник-фантаст Джонатан Свіфт у своїх “Подорожах Гулівера” розповідає, що *лагути*, які живуть на літаючому острові, який ширяє над Землею, відкрили два супутники Марса. Один з них обертається навколо своєї планети за 10 годин, а другий за 21,5 години.

Якщо планета Земля має лише один супутник, планета Марс – два, то планета Нептун має уже 8 супутників, а Юпітер – аж 16, а Сатурн – 18 досі виявлених. Супутники планети Юпітера мають імена жінок і дочок бога Юпітера.

Достатньо багато місця в монографії Е.Якус-Боркової відведено також аналізу назв сузір’їв (пол. gwiazdozbiorów), зокрема сузір’їв зодіакальних, а також назв найяскравіших зірок у цих сузір’ях.

Якщо планети, зірки і сузір’я отримали свої назви ще сотні чи навіть тисячі років тому, то зоряні галактики і туманності, що складаються з мільонів космічних об’єктів, і відкриття їх здійснюють астрономи за допомогою надпотужних телескопів, отримують свої словесні назви не відразу, а лише згодом. На сьогодні відкрито уже значне число галактик і туманностей, однак лише окремі з них мають словесні назви, решту – буквенно-цифрові. Базою для творення назв галактик, як пише дослідниця, стала англійська мова. До галактик належить і видимий усіма *Молочний шлях*, рос. *Млечній путь*, пол. *Droga mleczna*, а також галактика *Андромеди* або *Туманність Андромеди*. Чимало галактик отримали свої назви від імен їх відкривачів, напр.: галактики *Вільсона*, *Маффі* та ін. Нерідко туманності іменуються за назвами земних об’єктів, яких вони нагадують своєю формою, напр.: *Туманність Ворон*, *Туманність Краб*, *Туманність Орел*, *Туманність Сова* та ін.

Здавна великий інтерес у людей викликала поява на небесному зводі комет. Їх пов’язували з якимись незвичайними подіями, що мають відбутися на Землі. Як стверджує дослідниця, уже понад 200 років комети отримують свої назви за прізвищами тих астрономів, які їх відкрили.

Цікавий розділ роботи присвячено аналізу назв зірок. В іменуванні останніх, як відомо, існують різні системи – арабська, грецька, латинська. Окремо авторка аналізує назви нових і супернових зірок. Новими прийнято називати зірки, які з'являються там, де їх раніше не було видно. Е.Якус-Боркова уточнює, що сьогодні новими прийнято називати зірки змінні (або вибухові), в яких протягом десятків або сотень днів спостерігається величезний ріст яскравості, а потім повернення до первісної яскравості протягом кільканадцяти місяців або років (с.95). Супернові – це теж вибухові зірки, що з'явилися в результаті могутнього вибуху. Супернові зірки ще не мають класичних назв, а тільки числові чи буквенно-числові назви. Крім класичних зірок, існують також т.зв. пульсари, що становлять собою астральні об'єкти, які посилають пульсуючі радіопромені змінної частоти, в т.ч. рентгенівські промені.

Вельми пізнавальною для ономастів є інформація про *метеори* і *метеорити* (перші означають явища, а другі – предмети) і *метеорні дощі*. Вони досить часто мають уже свої назви. Дуже цікавим, на нашу думку, є розділ книги про космічну мікротопонімію. Під останньою авторка розуміє назви місцевостей – просторових об'єктів на планетах (крім Землі) і їх природних супутниках. Ю.Карпенко, говорячи про такі назви, використовував термін космічна географія або ще астротопонімія. Оскільки такі назви є найменуваннями незаселених об'єктів, тому дослідниця з повним правом називає їх мікротопонімами. І все ж запропонований авторкою термін ми кваліфікуємо як не цілком вдалий, через те що він є складною назвою з неприродним поєднанням компонентів за змістом: *мікро-* (<гр. *micro-* – “малий”) і стрижневого слова *топонім* “назва будь-якого географічного об'єкта”. У нашому випадку йдеться не про розмір топоніма, тобто назви, а про величину об'єкта. У той же час розмір об'єктів на космічних планетах і їх природних супутниках важко назвати малими; на території планети Земля подібні об'єкти не кваліфікуються як мікротопоніми. Можливо, варто було б використати вживаний Ю.Карпенком термін *астротопонім*.

Аналіз твірних основ космічних мікротопонімів показав, що вони найчастіше творилися в результаті перенесення назв земних об'єктів на відповідні об'єкти на планетах і їх природних супутниках, напр.: на

Місяці є *Альпи, Карпати, Кавказькі гори, Піринеї* і под. Дуже багато назв на планетах і супутниках є пам'ятними, утвореними від теонімів і антропонімів – прізвищ видатних людей різних народів, а також від топографічних та метафоричних назв. Прикладом останніх можуть бути топоніми на Місяці: оз.*Досконалості*, затока *Гармонії*, оз.*Самотності*. Останні назви, що пов'язані з водою, дослідниця називає *проекціями*, адже вони не відображають реального стану речей, бо ні на Місяці, ні на Марсі, де є подібні назви, немає зовсім води, немає в реальності ні озер, ні морів.

З винятковим зацікавленням читається розділ книги, присвячений народній космонімії. Аналіз народних назв конкретних об'єктів – *Сонця, Місяця, Великої і Малої Ведмедиці, Молочного Шляху, Оріона, Полярної зірки, Венери* та ін. подано у формі коротких, написаних образною мовою нарисів. Слід відзначити, що авторка аналізує тут не лише польські народні назви вказаних об'єктів, але й інших слов'янських і неслов'янських країн.

Дещо несподівано, але цілком правомірно до класу космонімів дослідниця зарахувала власні назви різних наукових програм і інституцій, назви міжпланетних апаратів, ракет і станцій, що створені людьми з метою вивчення Сонячної системи і Космосу в цілому. Цю групу онімів учена назвала *космічною хрематонімією* (<гр *chrématos* – “річ, товар, випадок”). Ми переконані, що всі наступні дослідники космонімії теж зараховуватимуть до цієї групи власні назви, які авторка об'єднала під загальною назвою космічна хрематонімія. Однак частину таких онімів, напевно, в майбутньому буде виділено під назвою *космічна ертонімія*, пор. гр. *ergo(n)* – “робота, праця, справа”, *ертонім* – “власна назва ділового об'єднання людей”. Вибір саме цього терміна для називання інструментарію досліджень Всесвіту авторка пояснює тим, що “в центр досліджень хрематонімії включається щораз більше об'єктів матеріальної і духовної культури, що залежить від політичного, суспільного, економічного, культурного, релігійного, товариського і багатьох інших чинників” (с.201).

Важливе значення мають також синтетичні підсумування до винятково ґрунтовної і дуже цікавої монографічної праці Е.Якус-Боркової. Авторка є не тільки глибоким і стараним дослідником

польської онімії, що прекрасно ілюструє рецензована нами книга, але й поетичною особою. Про останнє красномовно свідчить її присвята книги, а також подані motto до усіх розділів і численних підрозділів і навіть до заключення. Прекрасними словами Макса Герштенберґера про користь спостереження нічного зоряного неба та винятковий вплив його краси на людину і завершується рецензована книга.

Дмитро Бучко

**ЩЕДРИЙ УЖИНОК УЧЕНОГО. М. Л. Худаш, М. О. Демчук
„Походження українських карпатських і прикарпатських назв
населених пунктів (відантропонімії утворення)” (К., 1991),
М. Худаш “Українські карпатські і прикарпатські назви
населених пунктів (утворення від слов’янських автохтонних
відкомполітичних скорочених особових власних імен)” (К., 1995),
М. Худаш “Українські карпатські і прикарпатські назви
населених пунктів (утворення від відапелативних
антропонімів)” (Львів, 2004)**

Кінець ХХ – поч. ХХІ ст., тобто період незалежності України характеризується певним пожвавленням у галузі україністики, в тому числі й української топономастики. Починаючи з 1990 р. в Україні було надруковано кілька монографічних досліджень, присвячених вивченню як ойконімів, так і гідронімів різних регіонів нашої держави. Однак найповніше за цей час досліджено ойконімію Карпат і Прикарпаття, і виняткова заслуга в цьому видатного українського ономаста, раніше антропоніміста, а від часу проголошення незалежності України ще й заслуженого топоніміста Михайла Лукича Худаша.

Завдяки його винятковій працездатності та цілеспрямованості, ним протягом дванадцяти років було написано й видано три фундаментальні монографії, загальний обсяг яких становить майже 70